

**UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA,
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ**

**Teologia empirică, realitate dinamică și vitalizatoare a
sinergiei dintre teologia academică
și misiunea Bisericii în societatea contemporană**

- REZUMAT -

**TEZĂ DE ABILITARE
DOMENIUL: TEOLOGIE**

Candidat:
Conf. univ. dr. Ion Croitoru

Alba Iulia, 2020

Teologia empirică, realitate dinamică și vitalizatoare a sinergiei dintre teologia academică și misiunea Bisericii în societatea contemporană

Rezumat

Patrologia și literatura patristică constituie, pe de o parte, o atracție de studiu și de aprofundare a învățaturii Bisericii Ortodoxe, identificată a fi Biserica „cea una”, iar pe de altă parte, o necesitate pentru transmiterea acestei învățături omului contemporan, avându-se în vedere că Biserica Domnului și Mântuitorului lumii Iisus Hristos merge în istorie cu pașii Sfinților, călăuziți de lucrarea harului necreat al Sfintei Treimi.

Conform părerii unanime a patrologilor și cercetătorilor, *Patrologia* studiază viețile Sfinților Părinți și ale scriitorilor bisericești, luându-se ca reper importanța decisivă pe care ei o aduc în apărarea acurateței învățaturii Bisericii și folosul duhovnicesc oferit contemporanilor, dar și generațiilor următoare. *Patrologia* este o disciplină teologică al cărei caracter este catalogat a fi istoric. Însă, *Patrologia* este în strânsă legătura cu toate disciplinele teologice, dintre care mai ales cu *Istoria Dogmelor* și *Teologia Dogmatică Simbolică*, fapt pentru care în Facultățile de Teologie Ortodoxă din Grecia, de pildă, aceste trei discipline formează un trunchi comun. Specificul Facultăților și Departamentelor de Teologie Ortodoxă din România este că *Patrologia* se află în joncțiune cu *Patristica* sau *literatura patristică*, formând un corpus comun, iar una dintre justificări constă în faptul că nu se poate vorbi despre viața unui Sfânt Părinte fără referiri la învățătura lui, după cum nici inversul nu este valabil, căci învățătura unui Sfânt Părinte reprezintă din plin oglindirea experienței sale sfânt-duhovnicești. În felul acesta, *Patrologia și literatura patristică* pun la îndemâna oamenilor comorile considerabile ale *Sfintei Tradiții*, care reprezintă, împreună cu *Sfânta Scriptură*, organele *Revelației dumnezeiești*.

În teza depusă pentru obținerea atestatului de abilitare, alcătuită din mai multe părți, am scos în evidență două aspecte principale, și anume, realizările mele științifice și profesionale, precum și perspectivele carierei profesionale.

Realizările științifice și profesionale se referă la aria mea de cercetare, care s-a extins pe următoarele axe:

I) Continuitatea și creșterea teologiei patristice, fiind cercetată această temă din perspectiva academică și empirică. Această abordare a fost structurată, la rândul ei, în trei teme:

i) *Patrologia* și perioadele ei, demonstrând că nu există un punct terminus al perioadei patristice. De altfel, teologia patristică reprezintă un fapt unitar și de neîmpărțit în viața Bisericii lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu și Mântuitorul lumii. Prin urmare, o împărțire a *Patrologiei* pe baza unor criterii istorice sau doar în funcție de dezbaterile sau crizele teologice majore nu poate să fie susținută, după cum și separarea materialului patrologic în „vechi-creștin și patrologic” sau, prin extensie, în „patristic și postpatristic” sau „neopatristic” nu este „nici necesară, nici realistă”;

ii) Creșterea conținutului dogmatic al învățaturii Bisericii. *Patrologia* are un permanent caracter teologic, deoarece teologia în Biserica „cea una, sfântă, sobornicească și apostolească” este patristică. Acest fapt explică eforturile Bisericii pentru asigurarea unității de credință și a integrității etosului ei teologic, înțelegându-se prin acest etos modul patristic de gândire și de trăire al Sfinților Părinți, care mod este înregistrat, de pildă, în *Istoria Dogmelor* sau în *Spiritualitatea ortodoxă*, din moment ce și dogma, la rândul ei, este rod al trăirii și experienței sfânt-duhovnicești. De aceea, abordarea *Istoriei Dogmelor*, din punctul de vedere al învățaturii ortodoxe, nu se oprește la perioadele clasice de împărțire a materialului patrologic după doctrina creștină apuseană, ci urmează întreaga dimensiune a istoriei Bisericii. Însă, creșterea învățaturii dogmatice a Bisericii nu se realizează cu îngrădirea teologiei ortodoxe în cercetarea academică sau în interpretarea *Sfintei Scripturi* prin criterii raționaliste sau imaginare, ci se bazează pe premisele vieții sfânt-duhovnicești a omului, care sunt curățirea, iluminarea/luminarea și îndumnezeirea, deoarece prin lucrarea harică a acestor premise credinciosul, fie el cleric sau mirean, poate să teologhisească. Cu alte cuvinte, teologi se numesc cei ce au ajuns la vederea și cunoașterea lui Dumnezeu, astfel că doar ei pot să poarte denumirea de Părinți și Învățători ai Bisericii;

iii) Raportul dintre teologia academică și teologia empirică. Acest raport se află în strânsă legătură cu realitatea unitară a *Patrologiei* și, în consecință, cu creșterea organică a învățaturii dogmatice a Bisericii. De altfel, se tot vorbește în lumea ortodoxă despre „teologul raționalist” și „teologul îndumnezeit”, iar, prin extensie, despre „teologul universitar” și „teologul empiric”. Joncțiunea folositoare pentru studenți este ca teologul universitar să trăiască și premisele vieții sfânt-duhovnicești. Acest lucru se fundamentează pe următoarele aspecte: a) cercetarea științifico-academică a teologiei ortodoxe reprezintă doar o „introducere” în teologia cea adevărată a Bisericii și nu o premisă a teologhisirii bisericesti, adică a teologhisirii care este rod al cunoașterii lui Dumnezeu; b) în teologia empirică sau sfânto-patristico-harismatică, pe care Biserica o oferă lumii drept singura realitate mântuitoare, omul trăiește revelația cunoașterii dumnezeiești, adică el Îl

cunoaște în mod empiric pe Dumnezeu cel revelat în cadrul modului isihast de viață, care include felurite forme de asceză duhovnicească.

II) Actualitatea învățăturilor Sfinților Părinți. Experierile sau experiențele sfânt-duhovnicești ale Sfinților Părinți sunt înmagazinate în Biserică, de a cărei lucrare harică are parte orice credincios fidel modului patristic de trăire și cugetare. Astfel, prin participarea la viața Bisericii, respectivul credincios ajunge să trăiască propria lui Cincizecime și observă că învățăturile Sfinților Părinți nu sunt anacronice, ci mereu actuale. Însă, multitudinea aspectelor diferă de la o epocă istorică la alta, de la un Sfânt Părinte la altul, iar cercetarea lor nu se poate face doar din perspectiva strictă a *Patrologiei*, căci ar fi limitativă, ci și din spectrul lărgit al legăturilor ei cu multe alte discipline, fie teologice, fie laice, și de abordare a problemelor omului contemporan.

Aceste demersuri sunt menite să sublinieze întocmai actualitatea învățăturilor Sfinților Părinți, după următoarea tematică surprinsă de către mine: 1) hagiologie, cu referințe la Sfinți din ecumenicitatea creștină ortodoxă, în care intră și spațiul carpato-danubiano-pontic, adică spațiul pe care îl locuiesc românii de la începuturile lor ca neam. Temele abordate au fost: i) Sfântul Constantin cel Mare și argumentele proclamării sale ca Sfânt al Bisericii lui Hristos; ii) repere din învățătura Sfântului Maxim Mărturisitorul pentru lumea contemporană; iii) mesaje ale Sfinților Trei Ierarhi Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur pentru lumea contemporană. De precizat să Sfinții din spațiul carpato-danubiano-pontic sunt încadrați într-o altă axă de cercetare, care va fi prezentată mai jos; 2) conceptul de chip și de asemănare; 3) termenul *ὁμοούσιος*; 4) diferențele dintre Sfânta Tradiție și tradițiile locale; 5) fenomenul globalizării; 6) dialogul dintre credință și știință, cu tema subiacentă: credința și mijloacele de comunicare în masă; 7) probleme de bioetică, cu referință specială la: i) transplanturi; ii) moartea cerebrală; iii) suferința; 8) Spovedania și Dumnezeuiasca Împărtășanie; 9) Taina Sfântului Botez; 10) Taina Sfântului Maslu; 11) cultul bisericesc; 12) pocăința; 13) dimensiunea și rolul parohiei în societatea contemporană; 14) cosmosul ca Biserică în devenire; 15) viața de obște în Biserica primară; 16) sfintele canoane în viața Bisericii Ortodoxe; 17) Pedagogica creștină și educația moral-religioasă și duhovnicească a tinerilor, cu tema subiacentă: statutul și conținutul orei de religie în sistemul național de educație al Greciei; 18) Psihologia și viața duhovnicească; 19) Liberalismul politic și convingerile religioase; 20) fluxul mentalităților în sud-estul european; 21) următorii ai Sfinților Părinți în lumea contemporană românească.

III) Contribuții și referințe patristice din realitatea românească, de-a lungul perioadei cuprinse între secolele XVI-XXI. Realitatea dinamică a *Sfintei Tradiții*, interpretarea autentică a *Sfintei Scripturi* și trăirea existențială a credinței în Mântuitorul lumii Iisus Hristos explică continuitatea *Patrologiei* și însemnătatea literaturii patristice în viața Bisericii și cultul ei, iar, prin extensie, în existența și dăinuirea celor ce sunt fideli zestrei moștenite, fie că aparțin unei familii sau unui neam. Având, așadar, convingerea, pe de o parte, că perioada patristică este identică cu viața Bisericii celei una, sfinte, sobornicești și apostolești, care îmbrățișează orice neam căutător, la nivel individual sau prin reprezentanții lui, al Adevărului revelat, iar pe de altă parte, că fiecare neam se definește în măsura în care percepe taina omului și trăirea acestei taine în legătură cu *Revelația dumnezeiască*, am abordat, într-o serie de studii și cercetări, istoria neamului românesc, așa cum ea se descoperă de la o epocă o altă, în limita izvoarelor păstrate. Pentru acest demers, am luat ca referință, pe de o parte, tradiția spirituală a românilor, iar pe de altă parte, încercările de prozelitism și ecourile propagandelor apusene, îndeosebi ale celei protestante, precum și dezbaterile teologice suscitade la care au participat, direct sau indirect, teologi și cărturari români, cu precădere în secolul al XVII-lea. Însă, cercetarea celor petrecute în secolul al XVII-lea m-au determinat să privesc fenomenul românesc încă de la începuturile lui, apoi să surprind acele fapte din secolul al XVI-lea care au fost determinante pentru cele petrecute în secolul al XVII-lea, dar și în cele următoare, astfel că intervalul de timp cuprins în studiile mele se extinde pe perioada secolelor XVI-XXI.

În felul acesta, tratarea temelor a impus trei axe de cercetare, complementare între ele, iar roadele acestei cercetări sunt observate în varietatea studiilor publicate nu doar pentru epoca menționată mai sus, dar și pentru secolele XVI și, respectiv, XVIII-XXI.

Prima axă a avut ca scop prezentarea „fenomenului românesc” de la începuturile lui, într-o perioadă a societății românești, când, după căderea regimului comunist (decembrie 1989), se pune la îndoială întreaga istorie a românilor. De aceea, împins de dorința înțelegerii rostului și așezării spirituale a poporului român, ceea ce însemna, prin extensie, și definirea mea personală, ca apartenență etnică și mărturisire confesională, am analizat și am expus etnogeneza și creștinarea acestui popor, atitudinea și luptele lui cu otomanii, ca apărător al Creștinătății, derulând firul istoriei, cu precădere, până la începutul secolului al XVIII-lea.

Cea de a doua axă de cercetare tratează diverse aspecte privind „fenomenul românesc” în istoria Ortodoxiei din secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, avându-se în vedere

mai multe coordonate, printre care: 1) prezentarea statutului românilor, pe atunci împărțiți în trei țări (Țara Românească sau Ungrovlahia, Moldova sau Moldovlahia, Transilvania sau Ardeal), față de Poartă, caracterizat ca fiind unul de „independență tributară” și „autonomie statală”; 2) descrierea situației politice din perioada secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, prin menționarea eforturilor depuse de către români pentru a menține statutul lor politic. Acestea s-au concretizat prin diferite mijloace și erau alimentate tocmai de trăirea Ortodoxiei ca fiind tradiția lor de cultură și de civilizație, realitate diferită atât de tradiția Apusului, cât și contrară formei de civilizație pe care o impunea Islamul; 3) expunerea personalităților și a instituțiilor care au făcut simțită prezența teologiei ortodoxe în societatea românească, de-a lungul timpului, mai ales în perioada secolului al XVII-lea, dar și în cele următoare: a) instituții, subliniindu-se rolul Bisericii și al Domniei; b) centre, în această categorie incluzând parohii, episcopii, mănăstiri, scriptorii, tipografii, biblioteci, școli, curți domnești, la care am făcut referințe sau le-am acordat, unora dintre ele, analize speciale, cum au fost, de pildă, centrele tipografice, în strânsă legătură cu episcopiile, mănăstirile și curțile domnești, în funcție de locul de înființare a tipografiilor; c) reprezentanți ai vieții duhovnicești și culturale (Sfinți, ierarhi, clerici, monahi, domnitori, cărturari). Șirul celor menționați este mare, iar unora dintre ei le-am acordat pagini speciale, fie în subcapitole de cărți, fie în studii consacrate.

A treia axă de cercetare a avut ca obiectiv propagandele apusene, iar dintre acestea i-am acordat mai multe cercetări celei protestante, nu datorită faptului că era cea mai veche care s-a abătut peste români, aceasta fiind cea romano-catolică, ci pentru că a fost dominantă în secolul al XVII-lea, cu precădere asupra românilor din Transilvania. De precizat constatarea că la cele șase sinoade ținute în diferite părți ale lumii ortodoxe, de-a lungul secolului al XVII-lea [Constantinopol (1638, 1642, 1672, 1691); Kiev (1640); Ierusalim (1672)], prin care se apăra credința ortodoxă în fața inovațiilor protestante și a acțiunilor Contrareforme, se adaugă și două ținute pe teritoriul românesc (Iași, 1642, 1645). Aceste două Sinoade și hotărârile lor sunt analizate în studiile mele, unele dintre ele constituind și tema propriu-zisă supusă cercetării.

Din mulțimea concluziilor pe care poate să le tragă acela care cercetează cele expuse, menționate sugestiv în subcapitolul 1.3. al tezei de abilitare și ale căror efecte s-au înregistrat și în timp, astfel că ele sunt menite să constituie și mesaje pentru epoca actuală, voi puncta în acest rezumat doar două: 1) note definitorii ale spiritualității românești la începuturile modernizării, care se evidențiază ca fiind o spiritualitate riguros creștin ortodoxă (a) și, în același timp, pragmatică și

prezentă în viața monahală și a mirenilor (b). Aceste note sunt demonstrate de multe fapte, printre care și aceea că nu se întâlnesc secte născute în sânul poporului român. În acest punct, de menționat faptul constatat că românii nu au simțit și nu simt atracție spre speculații teologice, ci spre trăire. De aceea, operele dogmatice sunt preluate sau scrise numai în momente de strictă apărare a credinței în fața propagandelor apusene, în rest, accentul se pune pe trăirea credinței ortodoxe, un simplu exemplu fiind numărul mare de mănăstiri și schituri întâlnite în zonele unde românii locuiau; 2) pilduitoare rămâne strânsa conlucrare dintre puterea sacerdotală și cea seculară, adică dintre Biserică și Domnie, perpetuându-se exemplul simfoniei dat de Bizanț, mai ales că identitatea de credință era, adesea, invocată spre a se demonstra unitatea și ființa statului. De altfel, Ortodoxia a devenit legea strămoșească a românilor, care a reprezentat factorul fundamental al identității și unității lor de credință, limbă, neam, cultură și civilizație.

IV) Contribuții la literatura patristică prin traduceri. Traducerile din literatura de specialitate, dar și din domenii tangențiale, au menirea să îmbogățească materialul bibliografic referitor la conținutul *Patrologiei și al literaturii patristice*. Aceste traduceri se bazează pe munca de traducător, care are complexitatea ei, mai ales când textele provin din mediul teologic grecesc. De precizat că m-am ocupat cu traduceri în limba română din limbile greacă, franceză, engleză și, uneori, germană. În același timp, am avut preocupări de traducere și din limba maternă în limbile greacă, franceză și engleză.

Prezentarea tematică a traducerilor făcute poartă următoarea structură: 1) personalități ale spiritualității ortodoxe românești făcute cunoscute în Grecia; 2) personalități ale spiritualității ortodoxe grecești, dar și din alte spații culturale și confesionale, făcute cunoscute în România, prin traducerea de cărți, studii și articole.

Cât privește temele abordate în studiile și articolele traduse, ele sunt variate, pline de referințe la gândirea și trăirea Sfinților Părinți, putând fi grupate în felul următor: 1) dialogul dintre Elenism și Creștinism; 2) Ortodoxia și Europa; 3) dialogul dintre credință și știință; 4) Ortodoxia ca terapie; 5) actualitatea unui dialog: Sfântul Ambrozie al Mediolanului și Symmachus, prefectul Romei; 6) învățătura Sfântului Atanasie cel Mare despre Sfântul Duh și erezia modalistilor; 7) atitudinea Sfântului Ioan Gură de Aur despre excesele iudeilor; 8) învățătura Sfântului Ioan Damaschinul despre cinstirea Sfinților și a icoanelor; 9) învățătura Sfântul Grigorie Palama despre purcederea Sfântului Duh, energiile necreate, *Sfânta Tradiție*, viața monahală și dialogul interreligios; 10) identitatea creștină după Sfântul Simeon Noul Teolog; 11) Sfânta Taină a

Botezului după Sfântul Simeon al Tesalonicului; 12) de la Bioetica seculară la Bioetica creștină; 13) aspecte de *Drept canonic* interpretate în duhul Sfinților Părinți; 14) fenomenul Sfinților Martiri și Neomartiri; 15) teme liturgice și de pastorație interpretate după învățăturile Sfinților Părinți pentru societatea contemporană; 16) puncte de vedere ale învățaturii ortodoxe despre Taina Sfântului Botez; 17) aspecte privind controversa despre Dumnezeiasca Împărtașanie continuă; 18) puncte de vedere ale învățaturii ortodoxe despre Sfânta Taină a Cununii; 19) conceptul de boală și Taina Sfântului Maslu; 20) ecumenicitatea Bisericii celei una; 21) definirea teologului; 22) Pedagogia creștină și educația tinerilor din societatea contemporană; 23) spiritualitatea ortodoxă și realitatea contemporană; 24) aspecte „cheie” ale antropologiei creștine ortodoxe; 25) reevaluarea adaosului *Filioque*; 26) rolul pedagogic al icoanelor pentru lumea contemporană; 27) *Vechiul Testament* și educația tinerilor; 28) *Noul Testament* și provocările lumii contemporane; 29) realități din istoria Imperiului Bizantin; 30) Locurile sacre; 31) Sfintele Sinoade: Sinodul al II-lea Ecumenic; Sfântul și Marele Sinod din Creta; 32) dialoguri din contemporaneitate; 33) aspecte din actualitatea Bisericii Ortodoxe din Grecia.

În prezentarea perspectivelor carierei profesionale, am avut în vedere faptul că obiectivele unei cariere universitare comportă mai multe coordonate. Dintre acestea, am punctat doar trei, și anume, activitatea didactică, cercetarea științifică și, strâns legată de acestea, cultivarea personală a vieții sfânt-duhovnicești, cu dorința sinceră de a nu fi doar aramă răsunătoare în teologia academică, ci mai ales un suflet angajat pe calea mântuirii personale prin tot ceea ce înseamnă faptul teologiei empirice.

Îmbunătățirea activității didactice se poate face prin realizarea mai multor acte al căror conținut este, totodată, pedagogic și educațional, precum: a) îmbogățirea continuă a metodologiei de predare și de examinare; b) stimularea participării studenților în procesul de predare și de dobândire a cunoștințelor; c) actualizarea periodică a cursurilor, a fișelor disciplinelor și a curriculum-ului aferent disciplinelor de studiu incluse în planurile de învățământ ale Programelor de Licență și de Master, facilitând, în același timp, accesul studenților la informații noi, dar și la conexiuni cu celelalte discipline teologice, precum și dialogul cu gama disciplinelor laice; d) punerea la dispoziția studenților a suporturilor de curs, actualizate cu noi referințe bibliografice; e) încurajarea studenților de a lua parte la Programul de Mobilitate Erasmus, înlesnindu-le sejurul și contactele cu profesorii din centrele universitare de la Atena, Tesalonic și Sofia etc.

Dezvoltarea activității de cercetare se conturează în jurul mai multor preocupări, care revendică implicarea și, totodată, acceptarea de a lucra în mai multe proiecte, dintre care unele sunt pe termen lung, iar altele pe termen scurt. Dintre acestea, am amintit: 1) traduceri din limba greacă veche; 2) traduceri din limba neogreacă; 3) traduceri din limbi moderne; 4) continuarea și finalizarea a câtorva proiecte mai vechi, care privesc, de pildă, personalitatea patriarhului Dositei al Ierusalimului (1669-1707) și editarea critică a celor trei volume pe care le-a publicat la Iași și Râmnic, în perioada 1692-1705; 5) asumarea unor noi teme de cercetare privind dialogul dintre credință și știință, Ortodoxie și Bioetică, editarea unei vieți inedite a Sfântului Nifon, patriarhul Constantinopolului, la care se vor adăuga multe aspecte din învățăturile Sfinților Părinți, în funcție de participările la Simpozioanele și Congresele Internaționale și Naționale; 6) implicarea în organizarea anuală a Simpozionului Internațional de la Târgoviște; 7) continuarea coordonării Programelor de Visiting Professor și Mobilitate Erasmus în colaborare cu centre universitare din Europa.

Ca orice om de bine, trag nădejde ca experiențele și realizările mele, însumate prin harul lui Dumnezeu Celui în Sfânta Treime slăvit și iconomia Sa, să reprezinte repere autentice atât pentru comunitățile academice din țară și străinătate, cât și pentru studenții care își urmează pregătirea intelectuală și duhovnicească în centrele universitare și culturale din Târgoviște și Alba Iulia.

Însă, autenticitatea acestor repere depinde de măsura cu care cultivarea personală a vieții sfânt-duhovnicești reprezintă o preocupare permanentă pentru mine, având conștientizarea faptului că ceea ce dă valoare teologiei academice este tocmai teologia empirică. Acest aspect se bazează pe realitatea duhovnicească și experiența Cincizecimii la nivel personal, adică pe accesul la conținutul *Revelației dumnezeiești*, astfel încât orice contribuție personală, în scris sau oral, să poarte nu doar amprenta lucrării rațiunii, ci și a minții, cu alte cuvinte, ea să nu fie doar rod al unor eforturi intelectuale, ci și exprimarea experienței modului de gândire și trăire propriu Sfinților Părinți, iar în lipsa acestei experiențe, din cauza păcatelor mele, respectiva contribuție să ilustreze, după întreaga mea putință, aplicarea metodei bisericești de următor al Sfinților Părinți ai Bisericii Mântuitorului lumii Iisus Hristos.

Această atitudine permite ca dialogul Ortodoxiei, pe care o reprezint nu doar prin convingere personală, ci și prin asumarea carierei universitare într-o Facultate de Teologie Ortodoxă, cu provocările societății contemporane să fie bazat pe realitatea vieții sfânt-duhovnicești, cu scopul

ca omul să-și înțeleagă menirea pe acest pământ, cultivarea valorilor perene să devină o constantă, iar asumarea legii strămoșești a românilor să ne rămână o zestre viabilă pentru generațiile viitoare.

Mesajul care se desprinde din studiul *Patrologiei și al literaturii patristice* pentru creștinul ortodox contemporan este că nu se cuvine ca Sfinții Părinți să fie urmați sau imitați într-un mod exterior, din contră, el trebuie să se raporteze, prin propria lui trăire, la modul lor de gândire și de viațuire (τὸ πατερικὸν φρόνημα), fără de care are parte de slăbirea reflexelor duhovnicești și a criteriilor patristice. De altfel, teologia sau, mai degrabă, faptul de a teologhisi reprezintă o lucrare și o realitate dumnezeiască, având fundamentare patristică și orientare liturgică în cadrul Bisericii.

În consecință, Ortodoxia nu reprezintă o epocă a istoriei, ci adevărul ei, pentru că ea are trecut, dar, cu mult mai mult, prezent și viitor, iar garantul ei este conștiința Bisericii, conform căreia teologia empirică reprezintă singura realitate dinamică și vitalizatoare a sinergiei dintre teologia academică și misiunea Bisericii în societatea contemporană.

